

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RA VUMBIRHI (SAL)

PAPILA RA 1 (P1)

HUKURI 2013

MEMORANDAMU

LIMPOPO

TIMARAKA: 100

Memorandamu leyi yi na 7 wa tipheji.

XIYENGE XA A: XIKAMBELANTWISISO**XIVUTISO XA 1**

- 1.1 Xirilo✓ na Dyondzo.✓ (2)
- 1.2 Xifunengeta a rhandza vatswari va yena hi mbilu ya yena hinkwayo./A tsakela ku tshama kusuhi na vatswari va yena.✓✓ (Nhlamulo yin'we eka letimbirhi leti nyikiweke.) (2)
- 1.3 Gwevende ✓, Hatlani.✓ (2)
- 1.4 A va nga swi tivi leswaku nhloko ya xikolo yi thoriwa hi mfumo a va tiva ku yi thoriwa hi vona ntsena. ✓✓ (2)
- 1.5 Muzila✓, eDenderekani. ✓ (2)
- 1.6 Hikuva a a ri na digiri✓✓ naswona a a ri muakatiko wa kwale Denderekani.✓✓ (4)
- 1.7 1.7.1 Mukhomeri.✓ (1)
- 1.7.2 Mudyondzisi.✓ (1)
- 1.8 A hi swona.✓ Ku vile na hasahasa. ✓ (2)
- 1.9 Amukela vonelo ra mudyondzi. Xik. A ndzi ta amukela ku cinciwa ndzi ya tirha hikuva ndzi lava ku hlayisa ndyangu wa mina./A ndzi ta twa ku vava hikuva a ndzi xi lava hi mbilu na moya xitulu lexi. ✓✓ (2)
- 1.10 Swipyopyi ✓ na swidzidziharisi.✓ (2)
- 1.11 Tinharhu✓, i ta tinhlamuselo ta marito/*encyclopedia*/theminoloji✓. (Hlawula nhlamulo yin'we eka leti nyikiweke). (2)
- 1.12 Amukela vonelo ra mudyondzi. Xik. Ngopfungopfu ta le henhla✓, va lava ku kuma vuxokoxoko byo yisa emahlweni tidyondzo ta vona. ✓ (2)
- 1.13 Ina.✓ Hikuva loko va hlaya tibuku va kuma dyondzo na vutivi leswi swi nga ta va pfuna eka vumundzuku bya vona.✓/ Ee✓, van'wana va vona swi nga ri na nkoka ku tshama va hlaya tibuku ku tlula ku famba va tirha va kuma mali. ✓ (2)
- 1.14 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik. Swa fanela✓. Vanhu va kota ku kuma vutivi eka tibuku leti hlayisiweke etilayiburari. ✓ (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 30

XIYENGE XA B: NKOMISO/NKATSAKANYO WA NDZIMA**XIVUTISO XA 2****XITSHURIWA XA C****NKOKA WA MAHUNGU**

	MINKUTLUNYA		MINTSHAHO
1	Eka va Ganyani a va nga pfumali nchumu leswi a swi endla leswaku mhani wa Ganyani a nga tikhomi kahle. ✓	1	'Ganyani a huma endyangwini lowu fumeke leswi swi endlile leswaku mana a va na manyunyu.' ✓
2	Tata wa Ganyani a lunghile ngopfu kasi mana wa yena a nga lunghangi a tlhela ku va yena a lawulaka muti. ✓	2	'Tata wa Ganyani a ri na mbilu leyinene loko nsati wa yena a ri na mbilu leyo biha, mana wa yena hi yena a fambisa hinkwaswo emutini'. ✓
3	Ganyani u onhile nhwana wa le mugangeni wa ka vona loyi a ri bofu. ✓	3	'Ganyani u vile a onha nhwana loyi a va tshama exitandini xin'we, kambe nhwana loyi a a tswariwile a nga voni.' ✓
4	Nhwana loyi a ngenile xikolo xa vanhu vo ka va nga voni. ✓	4	'Nkateko wa kona nhwana loyi a ngenile xikolo xa bureyili laha a dyondzisiwile ku hlaya hi tintiho.' ✓
5	Ganyani u amukerile nandzu kambe mana wa yena a nga yimi na swona. Makhonya u sorile nsati ku va a kanetela n'wana. ✓	5	'Ganyani u pfumerile nandzu kambe mana wa yena a ala kambe Makhonya a a swi vona leswaku mana wa yena u endla xihoxo.' ✓
6	Mana wa yena u endlile leswaku Ganyani a a teka nsati wa gqweta, kambe u tshamile nkarhi wo koma na nsati loyi a tsakela hi mana wakwe. ✓	6	'Mana wa yena u n'wi laverile nhwana loyi a ri gqweta kambe a swi tekangi nkarhi wo leha Ganyani a tshamile na nsati wa yena lowo hlawuleriwa.' ✓
7	Ganyani u yile a ya tshama na nsati wa yena loyi mana wa yena a nga n'wi lavi eJoni. Va kumile n'wana loyi a nga thyiwa Ganyani <i>Junior</i> . ✓	7	'Ganyani u balekele eJoni eka nsati wa yena lowo sungula laha va katekisiweke hi n'wana wa mufana loyi a nga thyiwa Ganyani <i>Junior</i> '. ✓
8	Mana wa Ganyani u sele na n'wingi loyi wo tihlawulela. ✓	8	'Mana wa Ganyani u sele na n'wingi wa yena wa gqweta.' ✓

Makoreketelo ya nkomiso:

Nkomiso wu fanele ku koreketiwa hi ndlela leyi landzelaka:

Maavele ya timaraka:

- Timaraka ta 7 i ta minkutlunya ya 7 : N (7) (maraka yi1 hi nkutlunya)
- Timaraka ti3 i ta ririmi : R (3)
- Ntsengo wa timaraka : **(10)**

Maavele ya timaraka ra ririmi:

- Minkutlunya ya 1–3 leyi nga yona: nyika maraka ya 1.
- Minkutlunya ya 4–5 leyi nga yona :nyika timaraka ti2.
- Minkutlunya ya 6–7 leyi nga yona :nyika timaraka ti3.

LEMUKA:

○ XIVUMBEKO

Hambiloko nkomiso wu tsariwile hi xivumbeko xo hoxeka wu fanele ku kamberiwa.

NTSENGO WA MARITO:

- Vakoreketi va languteriwa ku kambisisa ntsengo wa marito lama tirhisiweke.
- U nga susi timaraka loko mukamberiwa a nga kombisangi ntsengo wa marito lama tirhisiweke kumbe ma kombisiwile hi ndlela yo hoxeka.
- Loko ntsengo wa marito wu hundzisiwile, hlaya ku fika eka marito ya 5 lama ku hundzisiweke hi wona, kutani u nga tekeli enhlokweni marito lama nga ta landzela eka nkomiso.
- Minkomiso yo koma ngopfu kambe yi ri na minkutlunya hinkwayo leyi lavekaka **a yi fanelangi** ku xupuriwa.

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 10

XIYENGE XA C: NTIVORIRIMI NA MATIRHISELO YA RIRIMI**XIVUTISO XA 3**

- 3.1 3.1.1 A swi va oloveli.√ (1)
- 3.1.2 Elwandle/edan'wini/enambyeni√. (Nhlamulo yin'we eka leti landzelaka). (1)
- 3.2 Ku tala ku tirha ngopfu ngopfu rixaka ra valungu hikuva va swi teka ku ri ntirho wo tihanyisa ha wona kasi vantima va wu teka tanihi ntirho wo hungasa.√√ (2)
- 3.3 Xihlampfana√ eswidorobanini.√ (2)
- 3.4 U nga sunguli siku ra wena hi ku dya nhlampfi.√√ (2)
- 3.5 Ku koka rinoko ra vaamukeri va hungu. √√ (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 4

- 4.1 *Ballroom dance.* √ (1)
- 4.2 Boso. √ (1)
- 4.3 Xincayincayi/muchongolo/mikhinyavezo/na/ku chachula.√ (Nhlamulo yin'wana na yin'wana eka leti nyikiweke). (1)
- 4.4 Ku hungasa/loko va tsakile√. (Nhlamulo yin'we ntsena). (1)
- 4.5 Xilungu.√ (1)
- 4.6 Vamanana.√ (1)
- 4.7 Hi swona.√ Eka nkarhi wa sweswi ya dyondzisiwa eswikolweni eka tidyondzo ta ku fana na vutshila na vuyimbeleri. √ (2)
- 4.8 A hi vanhu hinkwavo lava swi kotaka. √ Ku cina i nyiko.√ (Amukela vonelo ra n'wana leri yelanaka na nhlamulo leyi). (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 5

- 5.1 I n'wana wo sungula emutini.√√ (2)
- 5.2 5.2.1 Exikolweni.√ (1)
- 5.2.2 Entirhweni.√ (1)
- 5.3 Amukela vonelo ra mudyondzi. Xik. Basambilu u tirhile hi ku tikarhaka swinene ivi a tlakusiwa entirhweni.√√ (2)

- 5.4 Vavabyi va tshunguriwile hi muongori Basani.✓✓ (2)
- 5.5 **Hikuva** ntirho lowu wa vuongori a wu rhandza swinene u fikile a dyondza a heta.✓✓ (2)
[10]

XIVUTISO XA 6

- 6.1 6.1.1 Ra xinuna.✓ (1)
- 6.1.2 I tinjinga.✓ (1)
- 6.1.3 Wa le xikarhi.✓ U humile ku fika exikarhi ka miri wa yena✓. (2)
- 6.1.4 Vona✓ na wona.✓ (2)
- 6.1.5 Xik. Vavabyi lava nwaka mirhi ya dokodela hi vona va **holaka** hi ku hatlisa./Vanhu lava **holaka** emoyeni hi lava va kumaka nseketelo hi rito ra Xikwembu.✓✓ (2)
- 6.1.6 U languteka a hlayisekile✓ hikuva u languteka a basile na mambalelo ya yena ya tsakisa.✓ (2)

6.2

MIGINGIRIKO YA KU HELA KA N'HWETI

Siku✓ a ku ri **Muqgivela**✓ wa 31 **Sunguti**✓ 2011. Siku leri ku humelerile mhaka yo tsema **nhlana**✓ **emugangeni**✓ wa ka **Xirhami**✓ ehansi ka **masipala**✓ wa **Khungulu**✓. Leswi a ku ri emahelweni ya n'hweti **ya**✓ lavo hola loko yi ku chapu! Vanhu a va nga **khomeki**✓ hi ku ya hala na hala. **Van'wana**✓ a va tsutsumela mabazini yo va heleketa **exidorobanini**✓ xa kwala **kusuhi**✓ na laha a ku ri na **mavhengele**✓ lawa **munhu**✓ a ta ma hlaya **kunene**✓ hi tintiho. Van'wana a va tirhisa tithekisi kasi van'wana vona a va tirhisa **mimovha**✓ ya vona ya **manyunyu**✓ ku ya exidorobanini lexi. **A**✓ ku ri xisiyamani emugangeni lowu hi siku rero. ✓

(20)
[30]

NTSENGO WA XIYENGE XA C:

60

XIYENGE XA D: MATSALWA**XIVUTISO XA 7**

- 7.1 Akani.√ A byela N'wa-Ripewu/Mana wa yena N'wa-Ripewu. √ (2)
- 7.2 Landzani.√ (1)
- 7.3 A nga ri na ntirho wa masiku hinkwawo o kuma swikoropo.√ (1)
- 7.4 A ku tshama ku ri ku tengiweni ka timhaka minkarhi yo tala.√√ (2)
- 7.5 Vanhu lava a va rhandzana na N'wa-Ripewu a va tlhela va rhandzana na n'wana wa yena Landzani.√√ (2)
- 7.6 Mudyondzi u ta nyika vonelo ra yena. Xik. Ku ya hi ndhavuko a swi amukeleki, a fanele a hlonipha mana wa yena. Kambe ximanguvalawa swa amukeleka hikuva n'wana u na timfanelo ta yena eka leswi nga n'wi khomeki kahle evuton'wini.√ √ (2)
- [10]**

XIVUTISO XA 8

- 8.1 Makhomabaji/Xipanere (rin'we ra wona).√ (1)
- 8.2 Saulsville.√ (1)
- 8.3 Xitandani.√ (1)
- 8.4 Marabastad.√ (1)
- 8.5 Exitimeleni. √ /B √ (1)
- 8.6 A vula leswaku u ambala swiambalo swo durha.√√ (2)
- 8.7 N'wendzamhala.√ (1)
- 8.8 Mudyondzi u ta nyika dyondzo leyi a yi kumeke a tlhela a seketela. Xik. Munhu a nga tshembeki. Makasela u siyile swiambalo evhengeleni loko a lava ku ambala u kumile leswaku u hoxeriwile switina ematshan'weni ya swiambalo.√ (2)
- [10]**

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 20
NTSENGO WA TIMARAKA: 120